

## La 140 de ani...

**Despre Iașii uceniciei noastre; despre dascăli, regizori, directori, actori; despre alții și despre noi înșine**



Tineretea mea a prins aripi la răspîntia dintre cele două războaie mondiale. Așa i-a hărăzit soarta. Ea s-a luptat cu împrejurări nespuse de grele, răzbind pînă azi lîngă generația altor tineri într-o orînduire socială nouă. De tineretul de azi mă despart (sau mai bine zis mă leagă) o neînsemnată sumă de 20—30 de ani. Dar cît de mult s-a schimbat lumea în acest timp! Și cît de mult ne-am schimbat noi înșine!

... Noi ne-am plimbat în tramvaiul cu cai, am văzut lampagii pe străzile Bucureștilor, am frecventat cinematografele de pe bulevard cu sonerii permanente, unde se juca film mut cu Edie Pollo, Luciano Albertini și Maciste... Printre bastoane de cauciuc apăreau ghetele lui Charlot, dar ca vedete populare rămîneau numai Zavaidoc

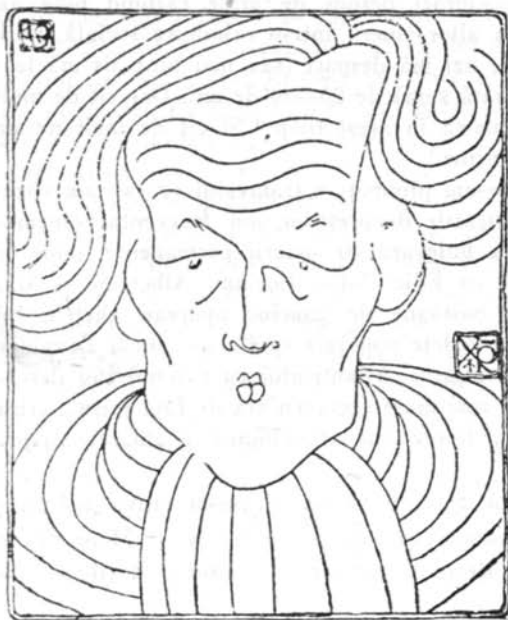
și Terente... Fenomene demne de reținut? Traversarea Atlanticului cu avionul sau descoperirea radioului (cu cască). Dar peste toate, cel mai mare fenomen era de fapt criza... criza de după primul război mondial care gîtuia viața tineretului, aruncîndu-l în ghiarele desperării și dezorientării.

Copilăria mea, pornind și ea cu piciorul gol din țarină, a gustat cîțiva ani fierbințeala pietrelor bucureștene, pînă ce pe-o toamnă cu brumă s-a întors în Moldova de unde plecase. De-aici încolo tineretea mea va dospîi laolaltă cu-a multora, în tihna provinciei.

Ați văzut cum se nasc bulbucii în apele stătute? Parc-ar spune că dedesupt sînt ființe vii care respiră sau care se îneacă. Așa și oamenii prin târgurile moldovenesti. Se bihneau ca murăturile puse la borcan. Așa și Vasluiul, tîrgul tineretii mele, născut din smîrcurile Birladului cu muzică militară și iarmaroc anual. Amintirea acestui tîrg capătă imaginea unui fund de eleșteu în care soarele se ghicește abia undeva deasupra. Uneori însă, printre vestigiile bătăliei de la Podul Înalt scufundate aici, cobora în incinta tulbure a tîrgului cîte un scafandru. Fie el Jean Bart, ținînd o conferință despre apele altor meridiane, fie Mihail Negru, un scriitor român cu accent iancheu, vorbindu-ne despre

rominii din Detroit. Alteori, pe la hramuri culturale poposeau: Mihail Sadoveanu, Gh. Topîrceanu, Mihai Codreanu, citind din operele lor, iar de vreo două ori, însuși George Enescu cu scripca sub bărbie ne-a povestit că există acolo sus, de unde descinde, spații mari și frumuseți inaccesibile.

Atunci, la ușa teatrului județean se posta vestitul Leiba, târguindu-se cu noi elevii de la un pol în jos. Cei care nu-și puteau plăti dreptul la respirație luau cu asalt parafeții din spatele teatrului. Așa am făcut cunoștință cu mari actori veniți în turneu. Așa am făcut cunoștință pentru prima oară cu Teatrul Național din Iași. Primul mesager a fost Radu Demetrescu (frate cu poetul craiovean Traian Demetrescu). În *Natașa* (autorul nu-l țin minte) juca pe un general rus abrutizat care bătea cu cravașa. Părăsindu-l soția, are o criză de sufocație. De prisos să vă mai spun că în timpul acestei scene se oprea și respirația micii săli din Vaslui. Ce rău îmi pare că nu l-am revăzut jucând decît mult mai târziu, și atunci s-a întîmplat să fie pentru ultima oară, în *Heidelbergul de altădată*, la Iași. Juca pe D-rul Jutner — un bătrîn bonom aciuat la curtea lui Karl Heinz —, care pînă la urmă moare de inimă din cauza euforiei lui juvenile pentru chefurile studentești din Grienzig. La spectacolul la care am asistat, actorul a murit realmente de inimă în acest rol. Tot la Vaslui îmi mai amintesc și de *Gelozia* de Arțibașev. N-am să uit jocul Soranei Țopa, în rolul unei soții cochete ce provoca gelozia soțului, întruchipat de maestrul Aurel Ghițescu, care, săvîrșind la modul modern actul funest al maurului, mi-a stăruit în minte multă vreme, pînă ce l-am văzut în *Othello*, rol pentru care era croit. Mai juca în această piesă adolescentul Aurel Munteanu, de-o mare candoare atunci ca și acum — minus vîrsta —, Ramadan, Miron Popovici, tineri și ei. Trebuie să spun cu



Victor Ion Popa, văzut de el însuși

regret că teatrul s-a despărțit (nu-mi vine să cred că definitiv, dar oricum prea curînd) de-o mare actriță ca Sorana Țopa, care numai pînă acum cîțiva ani a jucat pe prima noastră scenă. Pe talentatul creator de tipuri Miron Popovici îl mai întîlnesc și azi prin București, poate bolnav, poate numai trist. De asemenea, pe C. Calmuschi — vasluiian și el — neîntrecut interpret al lui Guliță. Tot de la Vaslui plecase pe vremuri una din cele mai mari actrițe ale țării — Aglae Pruteanu, pe care admiratorii o pun cu cinste alături de Agatha Bîrșescu. Vasluiiancă e și Any Braeschi și... C. Tănase, căruia ani de zile îi plăcea să petreacă revelionul aici, cu întreaga trupă. Așadar, niște vizite ca acestea sau ca ale teatrului ieșan au avut darul să scormonească și în noi, plozii, nevoia superioară a evadării.

...Întîi a plecat din Vaslui Lizică Petrăchescu, o fată mică cît o sălămizdră. Cine bănuia pe-atunci că ea va fi bobol

de mei al talentului ascuns într-un sac cu fasole? Se întîmplase să învățăm împreună la un preparator dintr-o mahala. Ba o dată, mi-amintesc că a aruncat în mine cu un pisoi... Fără alt preambul, și fără să ne fi gîndit măcar la cine știe ce carieră artistică, ne-am pomenit la conservator, apoi la Teatrul din Iași și acum la București, jucînd de multe ori împreună, încît sentimentul acestei coincidențe ne duce cu gîndul la aceiași oameni cu care am muncit

alături. La fel s-a întâmplat și cu Sandina Stan, cu care la Iași am făcut cuplu romanțios în *Neamul Șoimăreștilor* sau în *Androcles și leul*, evoluind apoi consecvent la București în soții Cotoroiu din *Oamenii de azi*. Sint căsnicii care s-au dovedit durabile... Cînd și unde au dispărut oamenii atît de vii care au mișunat în preajma noastră? Așteptăm mereu ca Ion Sava să vină la repetiție. Maican cu privirea înlăcrimată de emoția rolului explicat, de asemenea. Ne sună în urechi verbul exuberant al lui Ionel Teodoreanu, poetul zarzărilor înfloriți, răpit parcă în ironie de ieiele unui groaznic viscol. De asemenea figura palidă a lui „Gemi” Zamfirescu... Tot așa ochiul altui pasager candid, trecut scurtă vreme prin viață ca și pe la Teatrul Național din Iași, ne ținește de sub borul pălăriei, ca un mic „Flaubert” de salon — Gheorghe Topîrceanu. Pe străzile Iașilor vedem abia mișcîndu-se de podagră, silueta Agathe Birsescu — din ce glorie scoborîtă! Numai silueta elegantă a maestrului Mihai Codreanu, profesorul meu, își sărbătorește pe un Olimp de onix, 80 de ani de viață. Oare mulți știu că personalitatea maestrului a pus cu grijă în balanța teatrului românesc valori de seamă? Fie și numai pe Victor Ion Popa, fără să mai vorbesc de mulți elevi risipiți azi pe la cîte teatre din țară.

... Așadar, în Iași, în acest leagăn al culturii, s-a născut cu 140 de ani în urmă, pruncul teatrului moldovenesc, ținut în brațe de Gh. Asachi și crescut apoi cu grijă de toți nașii care l-au dădăcit, printre care Vasile Alecsandri rămîne cel care va da în curînd numele său clădirii din strada Cuza Vodă. Acum vre-o 20 de ani — cînd au trecut așa de repede? — am jucat aici pastorală la Asachi *Mirtil și Hloe*, cu Nella Stroescu și Sergiu Dumitrescu, pusă în scenă de Ion Sava. O evocare mitică, în care sunetul tălângii venea de departe — de demult... Iar primul dialog în grai românesc suna atît de naiv, chiar ca un gîngurit.

Acum 140 de ani... tîrgul Iașilor, așezat la răspîntia turneelor străine, trecea prin sita lui toate limbile modei. Se vorbea mai de mult slavonește, grecește, turcește, apoi nemțește, italienește și mai apoi, franțuzește. Pe dedesupt însă, firul de iarbă împingea voinește lespede, cu puterea graiului național. Firea poporului nostru se trezea la conștiința de sine.

Iată-ne ieșiți din tunelul de la Bîrnova... Tîrgul colinelor îți apare, privit de-aici, de sus, ca zăgărit pe pînza unui sfînt aer. Mahalalele însă îți aduc aminte că și acest tîrg s-a poticnit în smîrcul unei ape rău famate: Bahluiul.

În inima orașului s-a clădit unul din cele mai frumoase teatre din țară, care poate fi invidiat azi pentru spațiul util și confortabil pe care-l oferă actorilor și spectatorilor. Decorația sălii, picturile murale, alegoria cortinei arată parcă gustul lui Alecsandri, Negruzzi sau Gane, punînd alături de prestanța de marmoră a zeităților vechi, mustața răsucită a lui Pepelea... Pe sub aceste arcade fabuloase au răsunit timp de aproape un veac glasurile atîtor și atîtor actori.

Primul spectacol pe care l-am văzut aici de sus, de la „cucurigu” a fost, cum era și firesc, *Chirița la Iași*, cu actorul Vasile Boldescu, în regia lui Aurel Ion Maican. Acest

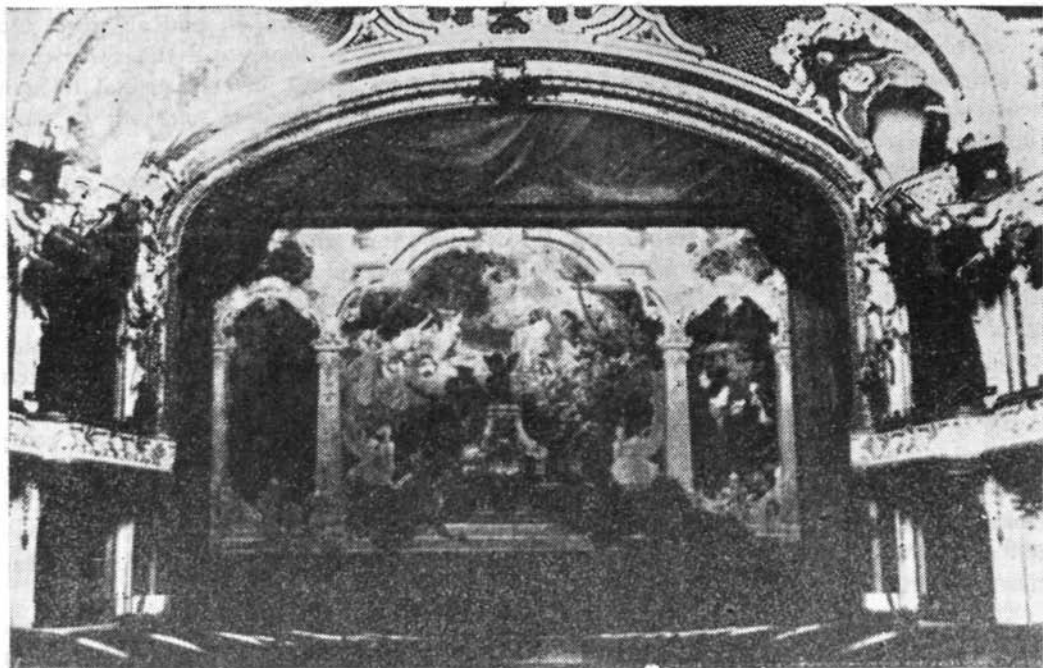


Ion Aurel Maican

regizor modern a ținut să înnoade spiritul său extravagant de puternica tradiție a Iașilor. Iată că se stinge candelabru cel mare și înainte de ridicarea cortinei cîțiva flăcăi pletoși, ca de pe vremea lui Alecsandri, vin în fața perdelei cu niște lumînări aprinse înfipite în străchini cu nisip și le așază pe marginea rampei. Maican evoca astfel în chip solemn trecerea de la opaiț la flacăra lumînării de seu și mai departe la lumina caldă a becului modern.

„Străchini de moși” miriau bătrînii care, stăpîniți de mentalități vechi, nu vedeau cu ochi buni nici un fel de inovație. Maican însă a marcat o cotitură importantă în viața tihnită de pînă atunci a bătrînului teatru ieșan. Fire de ardelean tenace născut la Avrig, umblat mult prin străinătăți, cu o intuiție uimitoare și o fantezie la fel, a găsit printre moldoveni teren bun de lucru. El a venit la Iași cam prin 1929, nu știu dacă din capul lui sau chemat anume de I. Teodoreanu. Intre timp dispărea vechisl sistem de organizare al teatrelor naționale: „Societatea dramatică” bună în felul ei pentru domnia a cîtorva actori frunțași numiți „societari” — actori cu mare platformă — un fel de stat în stat, sau o castă dacă vrei, căci societarii erau de fapt niște asociați, avînd în frunte un comitet-fantomă de direcție. Acești actori jucau cîteva luni un repertoriu compus din melodrame sau comedii cu priză la public, neîngăduind montări prea costisitoare, apoi, la urmă, cîteva spectacole în beneficiu și după ce se împărțea cîștigul, pleca fiecare în treaba lui, la băi. sau prin străinătăți. Nu era rău de loc să fii societar, dar într-o asemenea castă novicii erau supuși de cele mai multe ori la examene umilitoare. Este de asemenea drept că această societate, procedînd prin selecțiune, a dat țării actori de mare prestigiu, al căror ecou mai dăinuie în amintirea noastră. Dar teatrul nu putea rămîne multă vreme o problemă a cîtorva. Postul de director era de fapt un post politic și nu-l durea capul pe directorul sinecurist de grija teatrului. Cei care au manifestat inițiativă și spirit de independență, ca unii scriitori, n-au avut zile multe în acest post. Pe de altă parte nici spectacolele nu mai corespundeau cerințelor moderne. Unii actori încrezători mai mult în harul lor natural nu prea învățau rolurile, iar punerea în scenă consta de

Cortina Teatrului Național din Iași

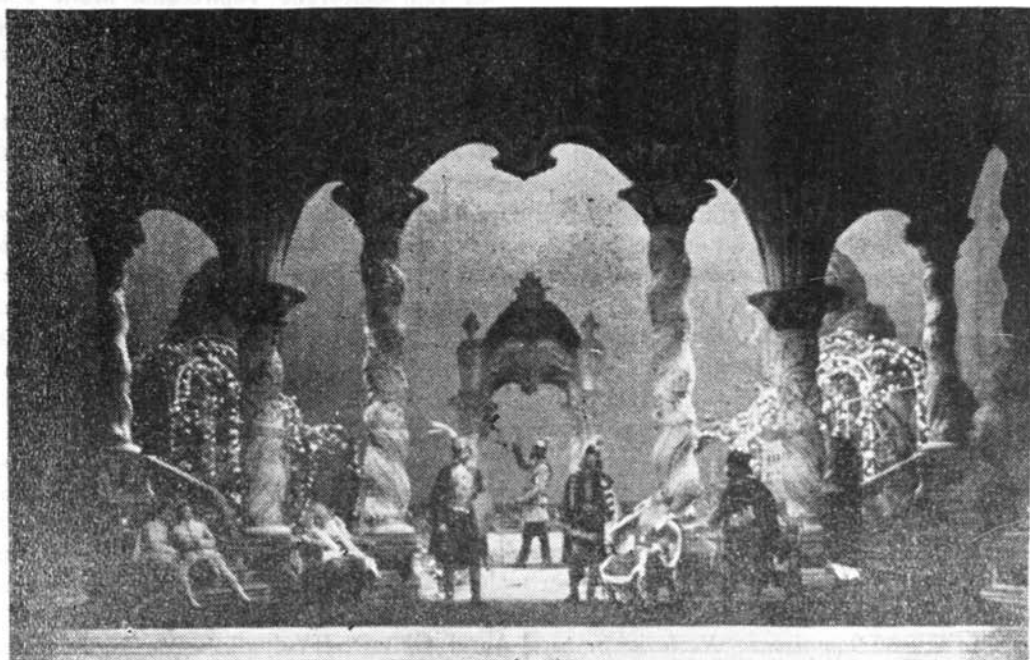


multe ori dintr-o masă și două scaune, așezate totdeauna cu grijă, în fața suflerului. De fapt dispariția „Societății dramatice” ce-a însemnat? Slăbirea autorității actricești față de primul regiei. Teatrul își căuta alt făgaș mai corespunzător cu vremea, concretizînd parcă lupta dintre vechi și (mai) nou. Primatul regiei, bineînțeles că nu avea să fie soluția cea mai bună, dar era un pas înainte. Teatrul își deschidea porțile unui repertoriu cu totul nou — care dădea ghes multimilor pe scenă ca și montărilor de mare amploare. Calea de la vedetismul încuiat spre echilibrul spectacolului de ansamblu era deschisă. Regizorul-idee era numai o frîghie aruncată spre viitor. Este drept că în acest duh înnoitor s-au amestecat și influențe nefaste, forme ale curentelor decadente. În montările lui Maican au apărut unele interpretări supraréaliste, dar bunul simț al regizorului a fost mai tare și după aceea, piese ca *Mireasa din Tărăscău* încununau munca actorilor ieșeni cu rodul unor mari biruințe, aducînd teatrul pe făgașul sănătos al tradiției sale realiste. Excelenți au fost: Sandu Teleajen, într-un „notăraș” ardelean, Jeny Argeșanu, Elena Chiosa, Eliza Nicolau, Niculae Meicu, C. Sava, N. Veniaș, C. Protopopescu, Niculae Șubă și M. Grosariu — dar C. Ramadan a atins petița de sus a artei cu un umor atît de omenesc încît directorul I. Teodoreanu, în pledoariile sale de la tribunal, era imposibil să nu pomenescă și de „părul de cațaveică” al artistului. De fapt, Teodoreanu, Maican și pictorul scenograf Th. Kiriacoff (una din cele mai interesante și subtile pensule ale țării) au contribuit direct la cotitura teatrului ieșan. Dar cu cîte lacrimi din partea unora și cu cită revoltă din partea mai bătrînilor! S-a demonstrat și aici suficient că schimbările mari se fac cu suferințe. Cînd pictorul scenograf a pus foarfeca în decorurile care erau aceleași de la înființarea teatrului a fost un val de proteste, de demisii și de pensionări.

Au fost totuși și dintre cei vechi unii care s-au acomodat în mod inteligent la noua stare de lucruri.

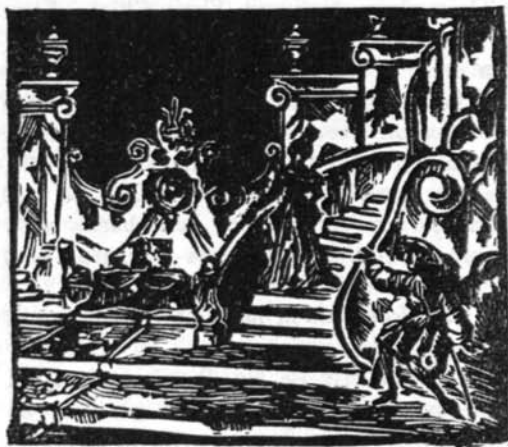
Pomenesc de „bunicul” Vernescu Vilcea (citată în criticile lui Ibrăileanu, ca cel mai bun interpret al lui jupîn Dumitrache). Acesta a făcut în *Burghezul gentilom* un succes vrednic și de Comedia Franceză. Erau mulți actori, care oftau cu ochii la trecut —

Decor la piesa „Trandafirii roșii” de Zaharia Bîrsan (montarea G. M. Zamfirescu)





căci și asta e în firea lucrurilor. Aceștia aluneceau la vale, în umbră, odată cu cîntecul lui Barbu... Ba mi-aduc aminte și de un recuziter al teatrului — Ghiță Carnaru — un fel de Esop pe cît de urît pe-atît de deștept, cum ofta aducîndu-și aminte: „He, ce vremuri și ce artiști mai erau altădată. Cînd venea premiera, mă așezam la intrarea în scenă, să fiu la taman cînd se pregătea conu actor cutare... Și nu intra pînă nu mă suduia bine și-mi trăgea și cîteva perechi de palme — ca să se înfierbînte și să intre în nerv — iar la ieșire, după ce se împăca toată lumea, mă „desmierda“ cu 20 de lei!“ Și Ghiță povestea cum căuta să se nimerească mereu „la taman“ contribuind și el, după putere, la propășirea teatrului. Ce vreți? Unii din bătrînii noștri îl aplicau pe Stanislavski în felul lor... Și totuși, ce mari actori erau: Vlad Cuzinschi, V. Boldescu, Iancu Profir, Didina Castriș, Natalia Profir și, mai ales, Aglae Pruteanu și Verona Cuzinschi. Pe State Dragomir și Petre Sturza nu i-am apucat. Pe alții i-am apucat pensionari: Penel, Petrone, Manoliu... Noi cei mai tineri aveam să venim odată cu schimbul al treilea, însă la timp potrivit, căci teatrul ieșan avea să cunoască cotitura unor însemnate prefaceri. Eram un tînăr timid și înclinat spre interiorizări, dar Maican mi-a aruncat unul cîte unul ouăle din poală, îndemnîndu-mă să mă manifest la vedere și cu îndrăzneală. Începea practica grea — care în teatru înseamnă aproape totul — iar podul scîndurii de la Național mă purta cu dragoste către primele tatonări.



Schiță de Th. Kiriacoff la „Burghezul gentilom“ de Molière

Odată cu plecarea lui Maican de la Iași pleca de la direcția teatrului și Ionel Teodoreanu, care consfințise transformările acestui teatru pe linia cea nouă. La direcție va veni Gheorghe Topîrceanu. Multe s-au spus despre harul acestui om atît de sensibil. Ne vizita deseori la conservator și tare se mai amuza de felul cum interpretam noi elevii maestrului Codreanu, *D'ale carnavalului*. Nu știu dacă acest mare umorist se amuza de spectacol sau rîdea „în felul lui“ de stîngăcia noastră; pentru noi era spectatorul ideal. Cînd schița vreo sugestie de felul cum trebuie interpretate versurile sale, maestrul glumea: „Iasă-i, Jorjică, în pace, că tu știi să scrii, dar ei știu să spună...“ Cunoșteam poetul, acum aveam să cunosc omul și directorul care a schițat asupra tînărului neînsemnat care eram o aripă discret ocrotitoare. Iată un caz de felul cum știa Topîrceanu să ocolească rigiditățile cînd era vorba de făcut un bine. Noi tinerii cu speranțe mari, dar cu salarii mici, trăiam mai mult din aconturi. Colegul Jean Matache — un foarte harnic regizor de culise, acum decedat — se depășise cu cîteva luni. Ca să curme această situație, Topîrceanu a dat o decizie prin care oprea aconturile. Matache, împins de mare nevoie, își luă inima-n dinți și intră la director cu chitanța de 100 lei în mînă. Topîrceanu sări ars:

— Domnule, dumneata ești bolnav?

— ?

— Domnule, dumneata ești bolnav, sau n-ai văzut decizia mea? Și luînd tocul scrise apăsător: „Se acordă d-lui Matache un ajutor de boală de 500 lei“ — și să știi că aconturi nu se dau!

Tot cam pe-acum poposisese în Iași ca director de scenă scriitorul G. M. Zamfirescu. O față palidă și gînditoare dominată (sau umbrită?) de niște ochi mari, triști exprimînd o suferință fizică? una morală? Trupul său era măcinat de-o boală gravă. „Gemi“ a pus în scenă *Domnișoara Nastasia* în care Aurel Ghițescu (Vulpașin), Angela Luncescu

(Nastasia) și C. Ramadan (Ion Sorcovă) au trăit cu mare patos drama aceasta a mahlalei bucureștene. Amintesc din nou pe Ramadan, atât de autentic prin ce „făcea“, nu numai prin ce „spunea“. Cusea la niște hamuri. Cusutul acesta, ținerea aței în gură, împunsul curelei cu sula, descurcatul hamurilor erau atât de veridice! Piesa însă suferea la punerea în scenă de însuși autorul ei, prin alunecarea într-o atmosferă morbidă, deprimantă — dincolo de marginile realismului preconizat de această capodoperă a literaturii noastre dramatice. Era o notă nouă — cam sumbră în atmosfera senină, ușor mucalită a climatului ieșan.

\*

În acest timp se ridica vehement o altă personalitate regizorală: Ion Sava, care făcuse pînă atunci muncă de culise. Teatrul Național s-a uitat întîi foarte curios la această excrescență apărută pe trupul lui. Un fel de nap cu ochi verzi, drăcești și cu zîmbet sarcastic — așa cum s-a autocaricaturizat.

După Maican, teatrul din Iași avea să primească încă un vaccin tare. Pe mulți i-a usturat ca o bubă altoiul-Sava. Dar pentru noi, îndrăznețiile acestui mare artist au fost ca niște scuturări din somn. Fire contradictorie, spirit negativist, se așeza totdeauna la antipodul părerilor comune. Deviza lui a fost totdeauna: nou cu orice preț, chiar cu al celor mai mari greșeli — încît au rămas celebre exagerările sale din *Androcles și leul* și chiar din *Hamlet*. Dar ce om interesant Sava! În optica lui convex-concavă, lucrurile firești în aparență se strîmbau deodată și făceau cocoasă. Inteligența lui pătrundea dincolo de așezarea tihnită, burgheză, pînă în miezul lucrurilor, și refuza orice interpretare comodă, convențională, căutînd mereu tot alte și alte căi de răstălmăcire.

Uneori părea că face concesii neînțelegerii din jurul lui, servind rețete medii, la preț redus, dar asta era numai o momeală, un fel de-a atrage în plasă, un armistițiu. Cînd te așteptai mai puțin, revolta lui spargea tiparele conformismului ieftin și evada la cîmp deschis, în plină șarjă. Noi tinerii l-am urmat unii total, alții cu prudență, căci el de fapt era un cerebral, nu un afectiv. Cînd spunea că trebuie să te-arunci în apă trebuia s-o faci, chiar dacă nu știai să-noți. Dacă nu te ținea apa, era treaba ta...

Sava era magicianul care comanda materiei să se miște și ea trebuia să ia forma dorită de maestru. Un Michel Angelo al pînzei, cleiului și mucavalei. Un om al renașterii care, nimerind printre epigoni, și-a modificat sensurile majore în burlesc și caricatural. Trebuie culese odată machetele sale și caricaturile — adevărate portrete contemporane — și făcute cunoscut printr-un vernisaj Sava. Dar ciți se pot lăuda că l-au cunoscut pe „copilul“ Sava? Căci, de fapt, sub masca lui impenetrabilă la care a sculptat cu mîgală se ascundea un copil care nu-și arăta gingașiile nimănui. Un copil ca în cele 13 *Canțonete* de Alecsandri, pe care le-a montat jucîndu-se genial. Ca-n *Scene din stradă* unde a simfonizat inima unei metropole cu mijloace realiste de neuitat. Ca-n *Otrava* de Zola; ca-n *Revoluția în minăstire*?; ca-n *Ratații* de Lenormand unde improvizase o scenă rulantă; ca-n caruselul din *Madame sans-gêne* de Sardou; ca-n *Zizania*, unde fantezia lui transformase niște rogojini în tapet ultramodern. Nu prea



Schiță de Th. Kiriakoff la plesa „Cartoforii“ de Gogol

avea mult timp de lucru cu actorii, dar ce ascuțit diagnostician al distribuțiilor, punînd omul potrivit la locul potrivit! Și lasă că și avea de unde alege, căci în excelentul corp de actori ieșeni se simțea ca hultanul între pui.

E important, cred, să pomenesc de viziunea acestui artist atît de frămîntat în montarea spectacolului *Hamlet*. Înțeleg acum că fiind de fapt un vizual, pe artistul Sava îl preocupa foarte mult haina sărbătorească în care se putea îmbrăca textul lui Shakespeare. Grija aceasta l-a copleșit, ducînd la slăbirea omogenității spectacolului. El a epuizat în acest spectacol tot ce era în legătură cu castelul de la Elsenor. Vuietul mării, norii, lumina lunii, Ofelia jucîndu-se cu porumbeii, apariția umbrei în felurite chipuri și în plus, și o orchestră simfonică în culise, cu o partitură compusă de Mircea Bîrsan, care acompania spectacolul ca o obsesie. Era ceva într-adevăr măreț, dar era prea mult... Tudor Călin juca pe Hamlet și era exasperat, mai cu seamă că distinsul actor nu putea concura cu glasul său la atîta vacarm. Este drept că lumea venea grămadă să vadă spectacolul, dar escamotarea sensului dramatic de dragul numai al montării era ceva cam dincolo de cal. Intrucît maestrul Călin dădea semne de oboseală (nici nu-i plăcea și avea multă dreptate), Sava m-a pus să învăț eu rolul pentru stagiunea viitoare... Asta mi-a dat foarte mult de gîndit — chiar prea mult (de aceea poate nici nu l-am jucat). Dar cum nu era să mă măgulească atîta încredere? Odată ce m-a mușcat șarpele de inimă, am început să studiez, nu pentru a-l juca neapărat, îmi ziceam eu, dar pentru că textul m-a dus cu el. Un text clasic te-nvață să gîndești și să capeți gustul plecării în larg. Ce perfectă legătură între monoloage și acțiune ca într-o suită clară dusă către scop.

Tradiția considera monoloagele de sine stătătoare, ca niște aforisme filozofice, mai știu și eu... Nefiind de felul meu om de acțiune, poate de aceea m-a pasionat „acțiunea” personajului care urmărește un scop precis, calculat cu toate mijloacele unui rafinat detectiv, pînă la demascarea și pedepsirea criminalului. Însă actorul care trebuie să găsească mijloacele trecerii prin cele 8 sau 9 tablouri trebuie să aibe repetiții — așa că Hamletul meu s-a consumat numai între cei 4 pereți — din lipsă de curaj și din prea multe scrupule, căci decît „a fi” cum nu trebuie, mai bine „a nu fi” de loc.

Azi îmi pare bine că n-am fost totdeauna suficient de cuminte și bine am făcut; dar ca să urmezi un om ca Sava îți trebuia forță și mai ales... și un dram de nebunie. În sufletul acestui creator se ascundeau multe cuțite gata să sfîșie. Conștiința sa, hărțuită de tendințe atît de contrarii, nu admitea pansamente moi ci mai degrabă raclajul unei nemiloase exegeze. L-am vizitat pe patul suferinței sale, cu colegul George Sion, cînd conștiința sa lucidă ne-a dat o ultimă lecție de curaj în fața inevitabilului. Sub poclada chinurilor sub care sta întins ca un mucenic, ne-a povestit o întîmplare de la Iași care voia să pară hazoasă. Cică din teatru dispăreau zilnic îngerii de bronz aurit care luminau capetele de scări din hol și cu toate cercetările n-au putut fi găsiți decît la moartea recuziterului Ghiță Carnaru. Bietul om, fiind grav bolnav și neavînd pe nimeni în jur, furase îngerii și și-i așezase în preajma patului ca să nu moară chiar de tot singur... Pe pereții camerei lui Sava erau operele sale. Surîsul Giocondei — o caricatură după celebrul tablou — l-a asistat pînă la urmă. Asta era de fapt tilcul ultimei sale anecdote...

\*

N-am fost totdeauna un copil docil și cuminte. Și ceea ce n-am putut cuteza în *Hamlet* am îndrăznit mai tirziu în *Hoții* de Schiller, la îndemnul altui regizor, care și el, a dat o bună parte din activitatea sa Teatrului Național din Iași — Niculae Massim. Acesta mi-a sugerat c-aș putea duce pe umeri ambele roluri: pe Karl și pe Franz. De data asta, gîndind mai puțin și acționînd mai mult, mi-am zis că viața actorului e scurtă și că rolurile sînt asemenea cometelor: trec o singură dată pe lingă tine și dacă nu le prinzi de coadă, se duc fără întoarcere. Am făcut această încercare temerară, foarte interesantă pentru un actor. Am învățat atunci ce-nseamnă pentru alergătorul de cursă lungă



dozarea efortului, spunînd paragrafele în fugă pe dealul Repede. Pentru parcurgerea celor 12 tablouri îmi trebuia plămîn antrenat, dar și un dram de concepție mai altminteri, în interpretarea celor doi frați. „Franz”-ul meu era bun ca pîinea și de compătimit. Un șarpe domestic. Un copil cuminte și lipit de casă. Răutatea, colțul răzvrătirii i le-am infuzat celui alt frate, lui Karl. Și s-a întîmplat că tocmai dezbrăcînd interpretarea mea de balastul rețetelor vechi — am ajuns cam aproape de ceea ce trebuia... Ce interesante mi se par azi problemele realismului aplicate la reconsiderarea vastei opere romantice a clasicilor. Ne trebuie bineînțeles o altă regie, o altă interpretare care să prindă în raza ei esența umană a valorilor, dezbrăcătă de „retorisme” sau mai bine zis de „actorisme”. Trecerea prin strecurătoare a artei actorului o poate face și mai vie și mai aproape de înțelegerea omului de azi, care iubește poezia trecutului, participă la pasiunile lui, dar numai cu voia vegheată a ochiului critic.

\*

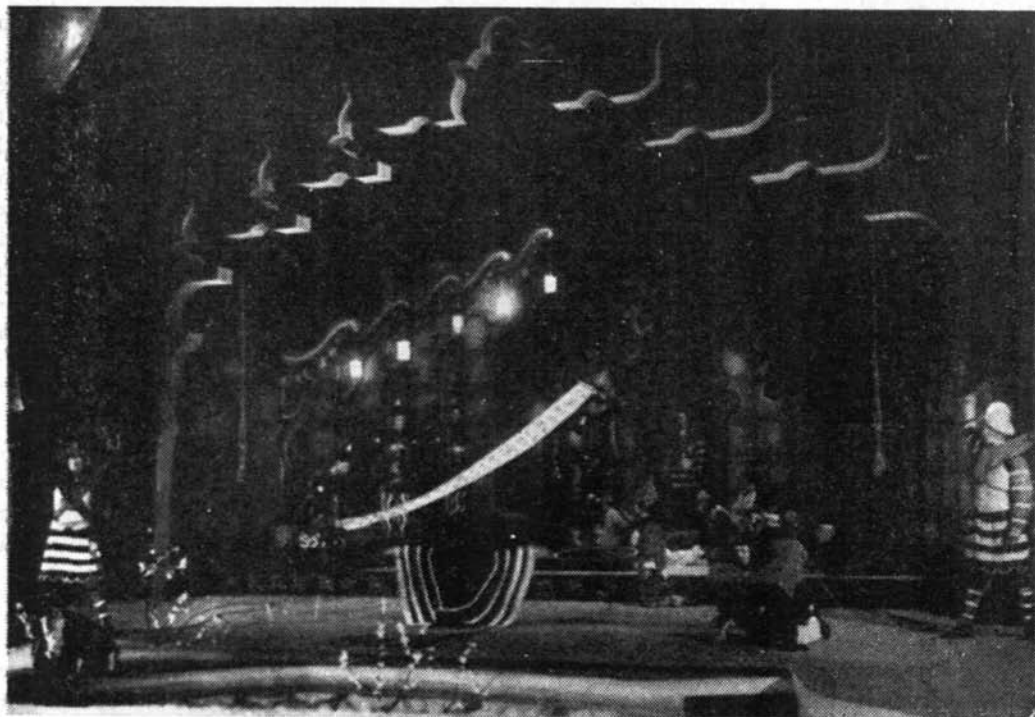
Printre directorii apucați de mine, se numără și profesorii universitari Iorgu Iordan, Andrei Oțetea și Grigore Scorpan, și nu știu să fi fost vreunul care să nu vină cu drag în mijlocul actorilor și să nu plece cu și mai mare drag... Spiritul de autoritate profesoral nu s-a împăcat niciodată cu spiritul de independență al actorului. Ce păcat că universitarii plecau tocmai atunci cînd începeau să-nvețe meseria de director.

\*

Tare multe mai sînt de spus despre colegii mei din Iași și tare puține pot cuprinde aceste cîteva rînduri scrise în fugă. Să mă scuze Tudor Călin, de exemplu, că mi-am luat dificila sarcină de-a vorbi despre el, în loc de a-l mai putea admira la lumina rampei. Ați fi cunoscut un foarte original actor. Tudor Călin venea la Iași dintr-un colectiv redutabil — trupa lui Victor Ion Popa. M-a captivat de la început mimotehnica sa cu totul personală, expresivitatea ochilor și-a miinilor. Juca de manieră romantică și cine l-a văzut în *Henric al IV-lea* de Pirandello, în *Hamlet* sau în Călarul din *Țarina* îi păstrează o neștersă amintire și simpatie. M-am bucurat, tînr fiind, de atenția acestui om deosebit de delicat, cult, știutor a cîtorva limbi străine. E primul om care mi-a vorbit de Stanislavski, de Cehov, de Gorki mai altfel de cum știam — sau, mai bine-zis, de cum nu știam. Multe mi-a mai spus despre actorii M.H.A.T.-ului — Pavlov, Moskvîn, Kacialov. Pomenesc întîi de Tudor Călin pentru că natura s-a dovedit atît de nedreaptă cu talentul său, făcîndu-l indisponibil tocmai azi.

Mă mai gîndesc cu drag la Margareta Baciú și la Miluță Gheorghiu, o pereche care a evoluat mină în mină pe scenă ca și în viață. Visul lui a fost să fie înalt ca Hans Albers și pe la cîte babe n-o fi umblat să afle vreo buruiană fermecată. S-a resemnat însă cu gîndul că la cei mici de statură gîndul aleargă mai repede (teoria dumisale), jucînd pe Napoleon din *Madame sans-gêne*, rol în care era într-adevăr „sans rival”. Dar *Chirița*, care l-a făcut legendar al „Iașilor”? Dar Frocharda din *Două orfeline*? Dar teribilul Ober din *Cafeneaua cea mică*? Dar cîte și cîte încă...

Duduia Margareta, de asemenea — o veritabilă margaretă — și-a înscris pe petale cele mai variate succese, de la *Ciufulici* pînă la *Madame sans-gêne*. Dar „Luluța” cu-a sa „mititică mîișoară”? Dar tipurile sale atît de savuroase (ex. *Iluzia fericirii*)? Dar operetele Iașului, în care toți împărțeau succesul cu Any Braeschi — „prima voce” a pieselor cu muzică? Căci actorii ieșeni, credincioși tradiției, erau siliți să umble și la glas. Așa de pildă, Sandu Teleajen, venit la Iași de pe valea apei cu același nume, zicea ca nimeni altul haiducește. Parcă îl aud în „Barbu” și în „Don Basilio” (scriitor, a redactat cîțva timp un periodic al Teatrului împreună cu A. Pascu). Cînta și Aurel Ghițescu în „Celestin” și C. Sava în „Bîrzu” și N. Veniaș în „Haimanava” și N. Șubă în „Paraponisul” și N. Meicu în „Sandu Napoila” și subsemnatul în „Ion Păpușarul”.



Decor la „Cercul de cretă” de Klabund

Ce să mai spun de admirabilul actor Gică Popovici care, în *Cenușăreasa* de Andrieu, l-a luat o dată pe „la” de sus — înspăimîntînd orchestra, pe dirijorul Nosek și pe noi toți care abia rămăsesem pe la „fa”. Registrul său la proză era însă și mai întins. Sărea de la Ștefăniță-Vodă la Cațavencu, de la Raskolnikov la Profesorul din *Vinzătorul de păsări*, sau de la Smerdiakov la Moș Mișu din *Neamul Șoimăreștilor*, cu o agilitate rar cunoscută. Și cu cîți încă n-am mai cîntat în minunatul cor al ansamblului ieșan. Cu George Sion și Athena Marcopol (azi amîndoi la Teatrul Armatei), cu D. Hagiuc (Teatrul de Operetă) etc. Cu Ion Lascăr am gustat împreună răbdările prăjite ale studenției. Cu N. Botez zăboveam acasă la masa lui, la care bunii săi părinți mă adoptaseră de-a binelea.

Cu St. Dănculescu așteptam sorocul pensiei lui tătucă-său la „Doi-cocoși”. Cu C. Sava (Nică Oșlobanu) m-am hîrjonit în *Cătiheții de la Humulești* și m-am bătut pentru crișmărița Elena Foca... Cu N. Veniaș am învățat farmecele Tătărășului și cu „tataia” N. Șubă pe la multe „gări” din Iași ne-am oprit și multe șezători am ținut.

Cu soții Ionașcu și cu minunatul om care era Gina Sandry plecam haiducește în cîte un turneu din care ne întorceam mai adesea lefteri, dar totdeauna cu voie bună.

Dar „polonezii” Radvanschi, Cadeschi, Schimbinschi, cărora aud că le-au crescut copiii și sînt pe cale să le crească și nepoții? Dar croitorii, soții Ginju, care la porunca atîtor baghete pretențioase, potriveau pe noi mătasa epocilor, ca niște adevărați scamatori? Dar bădița Ene de la recuzită? Dar Matache regizorul, odihnească-se în pace? Dar... dar...

Dintre toți însă cea mai „răsăritică” mi se pare tot coana Mărioara Davidoglu ale cărei roluri s-au copt de-a dreptul pe talpa vetrei moldovenești chiar ca niște plăcinte poale-n brîu... Cu multă emoție salut această familie, prin multe încercări trecută — un colectiv sudat și „asudat” — care, azi, sărbătorind 140 de ani de la înființarea teatrului moldav, își împlinește cu adevărat rosturile sale de educator al poporului.

Actorii ieșeni se pot mândri că sînt executorii testamentari ai cohortelor de visători dezmoșteniți care-au fost actorii de la Millo și Costache Caragiale încoace.

Prețioasele energii ale Naționalului ieșan s-au amestecat laolaltă în furnalul revoluției noastre culturale, din care perspectiva realismului socialist se deschide largă, cuprinzătoare, și în care energiile noastre ca și ale trecutului se varsă ca apele țării în Dunăre și ca Dunărea în Mare...

\*

...Cînd încerc să schițez portretul casei cu etaj din spatele bisericii Banu, cu o tablă mică pe care scria „Conservatorul de muzică și artă dramatică” îmi tremură mîna. Parcă aud exercițiile pianului alergînd pe ferestre. Instrumente mici și mari se chinuiesc să nască viitoarele simfonii, iar pe scena improvizată de la etaj iată-ne și pe noi ucenicii Thaliei, răstindu-ne la cîte o hîrtie... Frecventam de două ori pe săptămînă cursurile maestrului Mihai Codreanu, iar de restul timpului mă muștra cugetul. La mulți neisprăviți le plăcea să care apă cu ciurul, înscriindu-se la conservator de mîntuială. Pe-aceștia maestrul îi îndepărta fără milă; cam pe-aproape de Crăciun, era și ignatul lor și tare puțini rămîneau după aceea. Cam 15 de toate clasele și bineînțeles că viața avea-va grijă să cearnă și dintre aceștia. Ne adunam cu toții sus, în „lutetia” cu maestrul în mijloc și-odată lecția începută, pereții dispăreau, dînd aripi gîndului, pînă îți venea rîndul să spui ceva și atunci... „cît de frumoasă te-ai gătit, natură, tu, ca o virgină”... sau „Stă castelul singuratic ogîndindu-se în lacuri”... sau „Teodot, îți temi domnia!”... sau „De din vale de Rovine grăim, Doamnă, către tine”... Iată-l pe maestru, distins, sobru, așa cum de obicei apărea pe str. Lăpușeanu. Capul puțin înclinat a meditație, pălăria cu borul mare, culoarea hainelor închisă. Fuma pipă, de-aceea lecțiile sale miroseau totdeauna a tutun cu miere și levănțică. Cînd recita din Eminescu, pipa desena prin aer o dîră de fum sacerdotal. Maestrul era mai totdeauna glumeț, jovial sau caustic — după oameni și împrejurări. Era omul esențelor spirituale, și nu i-am ghicit decît tîrziu drama pe care o ascundea: deficiența vederii. Cînd spunea însă că vede prin noi ca prin sticlă, trebuia să-l credem, cum de fapt și era. Odată, pe stradă, două cucoane șușoteau de la distanță: „— Asta e Mihai Codreanu? — Am auzit că nu vede, săracul. — Dar aude, doamnă”, fu răspunsul său prompt. Altă dată, spune colegul nostru Jules Cazaban, mergînd în goană pe bicicletă, la o cotitură, dă peste maestrul Codreanu și-l trîntește la pămînt. Primul cuvînt al său după ce s-a ridicat a fost: „Te-ai lovit, drăguță?” Pentru mulți din noi, maestrul Codreanu a fost un fel de ioga. Tineri entuziaști, eram la început ca niște lămpi cu prea mult gaz, care făceau fum. Maestrul ne-a ajustat mucerile să luminăm cît de cît frumos. Ne cultiva gustul pentru frumos în general. Ne clădea viața interioară ca să avem de unde risipi. Ne îndrepta spre studii universitare (pe mine m-a sfătuit să urmez istoria). Ni l-a descoperit încă o dată pe Eminescu, conducîndu-ne în universul lumii sale pe porți numai de el știute. A recita versuri, însă, era altceva decît a le scrie. Pentru maestru „scripta” era lucru fixat în tipar — iar „verba” era scoaterea din tipar și traducerea în viață. Ne sfătuia să nu ne ținem de punctualitatea moartă, ci să găsim neapărat alt soi de punctualitate, de „viabilitate”, ținînd seama de economia funcțională a naturii noastre — respirația, circulația singelui — nu numai de cea a compunerii logice. El ne explica anume cum viața își creează în permanență logica ei — și că nu logica creează viața, dar că amîndouă trebuie să se înțeleagă ca struna cu arcușul.

„Nu te asculta cînd vorbești, parc-ai spune: Ce glas frumos am! Ce mare actor sînt! Nu te înjumătăți, improvizîndu-te în propriul tău spectator”. Elementul de bază de la care pornea maestrul în munca sa cu noi era „sinceritatea” — lucru foarte puțin comod pentru actorul care recurge numai la meșteșug. Înmarmat cu acest sistem pedagogic, maestrul cunoștea repede dacă elevul său intră în sfera aleșilor sau dacă e un simplu închipuit, sau dacă din sincer și modest devine încrezut și îngîmfat. Vă spun acestea

toate, înțelegînd ce greu este să fii tînăr, să începi să ai succes și totuși să rămii nealterat. Cum simțea cumva c-ai scrîntit-o, maestrul Codreanu intervenea imediat: „Ciobotărașu, ai elefanți!”

El ne vorbea de „intuiția dozei exacte”, înțelegînd prin asta a păstra măsura lucrului simplu, a nu îngroșa — aplicînd în chip practic principiile sale. Toți dramaturgii romîni și străini erau prezenți în micul nostru laborator, fără să mai vorbesc de poeți. Dintre străini ne recomandă pe François Coppée pentru poeziile sale kilometrice: *Greva fierarilor*, *Matelotul*, *Medalionul*, în traduceri cam desuete, dar maestrul ne forța să cuprindem cele 200—300 de versuri, pentru a ne obișnui stomacul și cu mîncări care nu ne plac și a ne exercita plămînul.

Maestrul ne explica raportul dintre actor și spectatori cam în felul ăsta: „Drăguță, cînd ai să ieși pe scenă, să nu-ți închipui că are să te primească publicul cu colaci calzi: în fiecare din spectatori e sădită ideea că el poate juca mai bine decît tine — pentru că între actor și sală, nu e chiar un raport de prietenie... ci de luptă... Deci, cum ai să lupți? Crezînd de-a binelea în cele ce spui. Să nu-ți închipui că-nșeli pe cineva cu mijloace necinstite, că-ți furi căciula. Dacă vrei să-l faci să plîngă pe spectator, plîngi tu înții“.

✱

În fața maestrului, tînărul trebuia să aibă, pentru că e tînăr, o anumită neliniște a lui, o febră, mai ales tînărul care vrea să-și închine toate zilele vieții lui artei. Și cît de bine înțelegem azi că rostul artistului este tocmai această tendință de a sluji un scop nobil!

În primul rînd, de a trăi cu toate fibrele inimii adevărul și a-l exprima cu glas tare în modul cel mai convingător. Este drept că viața actorului vine de departe, din adînc, din multe generații trecute. Aducem cu noi dorul părinților și al bunicii noastre și căutăm să întrezărim un viitor luminos copiilor și nepoților noștri. Așa fiind, sîntem rude cu toții, tineri și bătrîni, cîți urmărim acest scop. Nu sîntem niște utopici, cînd prevedem patriei noastre un mare viitor; poporul nostru, ridicat pe coturnii istoriei, a intrat pe-o uriașă scenă, din care va ieși glorificat și răsplătit de multele-i suferințe. Datoria noastră e de a ține trează voința de luptă a poporului pînă-i va rodi și lui plinul atîtor eforturi. Este imposibil să fii actor și să nu fi democrat. Nu pot concepe actor care să nu se afle în lăuntru năzuințelor poporului din care face parte. Încredere deplină în viitorul clasei muncitoare, în biruința ei deplină, împotriva celor care, din interese de castă, vor s-o împingă în aventuri și cataclisme. A apăra pacea și libertatea cu orice preț, ăsta e romantismul nostru.